

ZÁKLADNÍ POJMY Z FONOLOGIE

Fonologie - 2. stupeň abstrakce zvukového signálu řeči (viz lekce I)
- zobecnění zvukového signálu řeči na úroveň těch zvukových prvků řeči, které mají distinktivní funkci, které jsou relevantní pro rozlišení významových jednotek daného jazyka.

Tradice tohoto pohledu na jazyk.

Význam PLK pro vznik disciplíny. Rozvoj disciplíny v současnosti, vědomí různosti přístupů v jednotlivých lingvistických teoriích.

Základní jednotka

diskrétní - foném: minimální zvukový prvek schopný rozlišit v daném jazyce (přesněji varietě jazyka) morfémy (= minimální jednotky významové, = přibl. slova, tvary slov);

podstatou je konfigurace jistých zvukových (v jiné terminologii artikulačních) vlastností segmentu; někdy se mluví o **segmentálních fonémech**; **junctiona** jako diskrétní foném;

fonologické jevy nediskrétní - založené na prozodických rysech jazyka, tj. nejsou vyjádřeny jen jedinou zvukovou vlastností; nejsou vázány na jediný segment, ale jsou relací mezi skupinou segmentů; někdy se mluví o

suprasegmentálních fonémech. Ty mají fonologickou funkci

- a) ve slově (pohyblivý přízvuk, tóny v tón. jazycích, v některých jazycích se tak chápe i kvantita), tj. obdobnou jako segmentální foném;
- b) ve větším celku - např. fonologická relevantnost intonace.

Foném jako **konstrukt** - jeho realizace v podobě fónu, resp. (u suprasegmentálních) určitého zvukového průběhu nediskrétního úseku řeči. I foném - více **alofonů** (jeden konkrétní zvuk; někdy odpovídá týž zvuk více fonémům),

- alofon základní - poziční (obligatorní a fakultativní) - ostatní varianty. Zákonitosti výběru pozičních alofonů, synchronně zejména akomodace a asimilace, důsledky redukce.

Diachronně pozorovatelné změny v zvukovém složení výrazů = důsledky již odeznělých zákonitostí výběru alofonů určitých fonémů (umlaut, ablaut, apokopa, synkopa...) se v synchronním pohledu jeví jako alternace a zabývá se jimi morfonologie, ev. (při popisu procesů, který k nim vedly) historická mluvnice daného jazyka, a to včetně sledování analogického vyrovnávání v rámci pojmenovávacích jednotek.

Metody identifikace fonému: metoda minimálních párů.

Problém určení počtu fonémů jazyka: rozdíly mezi pracemi, jejich důvody.

Inventář fonémů: centrum inventáře - periferie inventáře.

VZTAHY MEZI FONÉMY - fonologický systém jazyka.

Klasické pojetí: společný srovnávací základ + diferenciatní příznak
(oboje na základě relevantních fonet. složek segmentů/urč. celků).

Typy srovnávacích základů: jednodimenzionální - vícedimenzionální -
disjunktní.

Typy příznaků: privativní - graduální - ekvipolentní; příznakový - nepříznakový
člen opozice.

Využití určitého příznaků v jazyce: proporční - izolovaný.

Korelace jako "osa systému": vztah jednodimenzionální, privativní, proporční.

Neutralizovatelnost korelačního (ev. jiného) fonologického příznaku.

Centrum a periferie fonologického systému jazyka.

Kombinovatelnost fonémů v daném jazyce - specifika jednotlivých jazyků.

Fonologická slabika jako základní model kombinovatelnosti : onset - nukleus -
koda.

Význam tohoto pohledu pro pochopení zákonitostí jazyka: percepce variabilního
zvuku řeči, odraz v procesu adaptace cizích slov, význam pro pochopení vývoje
jazyka, vývojové proměny zvuku jazyka, zejména umlaut, ablaut, posuny
konsonantů atd. - viz historická mluvnice v dalších letech.

Jiné typy fonologických přístupů:

generativní fonologie - matice fonologicky relevantních rysů, popis pravidel,
podle nichž se "generuje" od obecného modelu postupně až fonologické
obsazení segmentů (slov, morfémů - pravidla kombinovatelnosti, model
fonologické stavby morfému, to vše na úrovni dosti obecného konstruktů) a v
konečně adekvátní zvukové obsazení;

autosegmentální fonologie - sleduje využití artikulačně akustických prvků v
textu, aniž by vymezovala segmenty atd. atd.